

«ШЫНГА» Чагаалар НОМЧУКУУ ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУН ДУГАЙЫНДА

Бистиң консультациявыс

ХООЙЛУДА КӨРДҮНГЕНИН ЁЗУГААР

Редакцияга келген чагааларга харылар

Ажыл төлөкөрү, сургакчылар чоран үеде чарыгдаларга, техника камалгазында дээр өскө-дөө чүдөргө таамайыштыр айтырыгы чагаалар редакцияга келет. Республиканы Кургартууштур комитетинин юридиктиг килдизиниң начальниги Александр ООР-ЖАКТЫҢ болук айтырылгара харыларын парлады-
вис.

— Чолаачы кижик 10 чыл чедир автомашинаны капитал септелге чока эки эдилээр болза, аңаа немелде төлөвирни чыл санында бээр бе!

Эрткен чылын Май бир байрылганда чолаачылар-даа, контораның ажилдакчылары-даа ажилдаан бис. Дыштаныр түнүндө ажилдакчылар контора ажилдакчылары ээлчегил шө-лөзүңгө кири санитарларга сапал берээ. Шалың санаар буга-галар Донука Куугаа силерге чүгө ажил төлөвирни сапал бээр деп хары берген. Ол шын бе!

Ажылчың хеп азы автотранспорт төлөвирин төлөвир, буга-галарга чалгыс кантацинны 2-3 кижиге бижип бээр-дир. Шын бе!

Эрзинде ажил-агыллар ара-зында кижип чорутуу механиз-маттаган колонияның ажил-агыл-лачылары Ю. Ламаян, К. Ка-ра-Сал, М. Канзай дээр өскө-лө-дөр-дө.

Хары: 10 чыл чедир авто-машинаны капитал септелге чок эки эдилээр дээр кан-диг-бир немелде төлөвирни чыл санында бээр тусый көрдүмүз. Ындыг-дөө болза, техника нормативтиг үе иш-тинде камгыс эдилээр дээр шалың хептир немелде төлө-вирни бээр эргени автотран-спорт удуручуларыга бер-ген.

Байрылган күннөрдө ажил-дааны дээр ажил төлөвирни күш-ажылдык хойлуунуң не-гелделери өзүгээр ийи дакыр төлөүрүр. Ол үеңи ээлчегил шөлөзгө кири санаар. Күш-ажылдык дурумунда ба-йрылган болгаш дыштаныр буга-галар ажилдаан кижилерге немел шөлөзгө бээр көрдү-мүз. Чүгө дээр ажил төлө-вирни ийи катеп кудуларга тө-лө берип турар. Ынчалза-даа дээр органдарың (ССР-нин Министрлер Чогулу) тусый доктаалы бар болза, ыңчан немелде шөлөзгө берип болур.

Ажылчың хеп азы автотран-спорт төлөвирин дээр төлө-вирни түлөз дугайында доку-мент болур кантацинны, хоолгазын төлөз кижиге буга-галарга бээр укурлук.

— Кадарчы кижик хөмүр дү-жүртүр дээр, хөмүр бисе транспорт өртөз дөлу төлө-дир-дир. Ол шын бе!

Бай-тайга районун «Бай-Тал» совхозтун кадарчысы.
Байков БИЧЕ-ООЛ.

Хары: Малчынын чурттал-орар бажыкчында одаар иш-хөмүр өртөз сөзгө төлөвир. Малчыга дүжүртүр бөкөн одаар чүдү өртөз, машина хөмүрүн совхоз тыртты алыр укурлук. Бир эес одаар чүдү-дү кайаа ишти чылдып, сүт

Мен Көк-төй ортумак шо-лазында 7 «а» класстын уду-рутуу бажыкчы мен. Мээң класстында, өскө-дөө класстарда ишкеш, хөй-ниити ажилында иделкейлиг, бажыг сагыла-чурумун, өөредилгези эки өөреникчилер база бар. Ын-дыг өөреникчилерни школачы буту э-вөрүнүк мурунуга шалып, макул, «Артык», азы өскө-дөө лагерьлерге путёвка бээр, түрүн «Край» өө-реникчи, танкчылар-биле крау-дузак турисчи походтарга, кириш-терди чөрлө ажилыг, а харын оларын деңгелдегиде чедерин орадакчыларга өскөлөргө үлгөр-чүккентиг өөредип бо-лур. А ол ыңчан шалып, мак-тал алгандар улам хөй-айт ки-рип ажилдаар болгаш өө-реникчи.

Бо талазы-биле бистинде эде тургустунушкун барык болбай турар. Чүд дээр чамдык удуруту ажилдакчылар төлөвир өөреникчилерге кендыг-бир чүдү азалаш.

ФЕВРАЛЬДЫҢ ПОЧТАЗЫ

♦ ФЕВРАЛЬДА «ШЫННЫҢ» РЕДАКЦИЯЗЫ 728 ЧАГААНЫ АЛГАН, ООҢ ИШТИНДЕ ШУ-ГУМЧУЛЕЛДИГ 75 ЧАГАА КЕЛГЕН.

♦ ЭРТКЕН АЙДА СОЛУН АРНЫНГА 343 ЧАГАА ПАРЛАТТЫНГАН. 181 ЧАГААНЫҢ АВТОРЛАРЫНГА ХАРЫНЫ БЕРГЕН.

♦ СОЛУНГА УНГЕН БОЛГАШ ПАРЛАТТЫН-МААН ШИЛЧИТКЕН ШУГУМЧУЛЕДЕРГЕ 15 ХАРЫ АЛДЫНГАН.

♦ БАЙ-ТАЙГАДАН — 55 ЧАГАА, БАРЫН-ХЕМЧИКЕН — 66, УЛУГ-ХЕМДЕН — 61, ЧӨӨН-ХЕМЧИКЕН — 69, ТЕС-ХЕМДЕН — 53 ЧАГАА КЕЛГЕН. ЭҢ ХӨЙ, 172 ЧАГАА КЫЗЫЛ ХОО-РАЙДАН КЕЛГЕН.

САНАЛЫМ

Бо чылдың февраль 16-да «Шында» парлаттыган Артем Борбак-оолдун Че-дер хөй дугайында сөгүш чован матеранын ном-чааш, бот хууда база ол айтырыгын чүдүдүзүмү, санал, сүмөм кадар бода-дым. Бөкөн чылдар эге-зинден барык төнтүзүгө чедир «Тингелгеге» ажил-дап чоран мен. Ынчан бөкөн хөдүк суу долу, ооң кырынга куштар кара шаар салдап чоруур чүе болгаш.

Бо айтырыгын хажы-ымдан көрүп, сөгүш чован орага кайып таарыыр. Чогуур организациалар, удурут чөдөр соңгара-дып турбайн, дарык хем-чегерин ай эгелээр чу-гула боор. Чүңү канчалза эки! Шаанда хөдүк ө-жүңкө кирип турар, айттыг кижик кеме албас соок ка-ра суг агып чыккан. Хөл оң-биле амыдырап тур-ган чүе болгаш. Чедерин сүт бажындаан баткан кара суг хөлгө чедир агып чы-кан.

Колхоз аңаа дээрбе кы-лар дээр кара сугу бот-гаш, дээрбе кылыгында белеткеннип тура, бир-ле актырыгдан ара соңгаш, моңадыгы катал буза шал-кын, Ынчалза-даа суг аңаа моңадыгы катал буза шал-кын, Ынчалза-даа суг аңаа моңадыгы катал буза шал-кын, Ынчалза-даа суг аңаа моңадыгы катал буза шал-кын.

Надежда СААД.
Кызыл-Мажалык сугу.

Хары: Кочегарлап ажилдап чоран кижик ажилы (кочегарлар) кадыкчылаа хоралыг ажилдарың саныга кирбейн турар. Ынчанга аңаа ажилдап чоран кижик ажилы чигелдегил пенсияны тыысас. Кочегар-лар нити чурум өзүгээр пен-сияне унер.

Ажылы сезоннуг болганда, олар сезон доостурга эске ажилде шилчир укурлук. Ал-бан чедеринин, организаци-аларың удурутулазы ол ки-жилерге чалгыс үеде өскө ажил бээрине дуулаарыг хуулаа-лыг.

Кочегар кижик тос ай ишти-нде ажилдаан болза, ол кижиге шөлөзгө оң ажилдаан үезинге дүшүрт берип болур. Чижээ, тос ай иштинде үзүк чок ажилдаан болза, ол кижиге бир айда-ла ийи күн кыл-дыр санаар. Ынчанга тос ай ажилдаан кижик шөлөзгө 18 хонук болур.

Профсоюз-техниктиг уки-лиге доостурга дипломну болгаш чүк-ажыл дептерин бээр укурлук. Чүгө дээр, СССР-нин Министрлер Чогулу-нин 1972 чылдың август 3-те удуругден доктаалын өзүгээр бажындаан пенсияны тыыс-тыр болгаш, ону доосташ, элээр ажилдап чоруу, шө-рүг берген мен.

1978 чылда шеригке аттанар деп тургаш, те-релдериниң, аде-манини суралгав мен, тыырбаан. Ол хөзөөр бижизген мен. Ада-иң чогуу кымна-рыл деп айтыр болза, билбес мен. Херечиле-римде оларын ат-сызын бижизген болду. Ада-иң-даа, кады төрөзине-рим-дөө бар кадарас, мен тыр аар боор.

Бодум ам өг-бүлелиг мен, Улуг-Хемик «Нэй-рел» совхозта ажилдап турар мен. Артезики: Чаа-Хөл суур, Новая кудумчу-зу, 188, квартира 4.

Сергей КУЖУГЕТ.

Эрзиге артар сен, бо чылын хоржон. Оон соонда мен өөреникчи дээр, ВЛКСМ об-комунче телефоннадым. Оон Валерия Нурзат дээр: «Ө-өреникчилер бо чылын эскер, келер чылын Монголия чору-дар бис, манар!» — деп, ха-

дээр, баш бурунгаар ком-сомол райкомунга путёвка айтыр бердим. Путёканы оло-дуунда школа-интернат өө-реникчилеринге, өскүс уругларга бээр деп харыладылар. Ын-дыг боорга, класстыда бүдүн өскүс, эки өөредилгелиг Са-рылгар Чечети сактып кел-дим. Февраль 18-те чоруур бир путёканы ыяп биске бээр болдулар. Сарылгар Че-чек документиер четчелеш, эки шилчигилер эртин алгаш, комсомол райкомунга путёкка алыр-биле чөдө берген. Ын-чал ажилдакчыларын харызы С. Чечекке база-ла хөм ка-ранчыг болган: «Ол путёканы сени мурнай эске школаны өөреникчизи алгандар. Өө-реникчи муңгарып, ыггал чедип келди.

Херектиг ужурун билеп алыр дээр комсомол райкомунга чөдө бээрине, путёкка тө-дө дөргө аарган болду. Оон мен дыңаап олурма-ла ВЛКСМ обкомунче телефо-надылар. Кызыл районун ий

Күнчү Маадынын «Кадарчыны кыштаанда» деп чурру. Автор бо ажилын «Шын» солунун чарлаа-ны «Бойдуска ленинчи хамаарылга» деп конкурсе чурткан.

КЕЛБЕС ПОЧТАЧЫ

Чагылга чүгө чидип турарыл?

«Морен» совхозтун Сын-Мыйс сүт-баран фермазы район төвү Эрзин суурдан 3 километр чедре турар. Ында чурттал, ажилдап турар тос өг-бүлениң нежигү-нери республика солундары, куртук төп солун, сет-күлдери чагыдап алгалаан. Өг-бүлө бурзу чагылга-лыг. Кижилерин сеткили дүвөрдөп турар айтырыг-почта чедирлелгениң аргажок багыт.

Солун, сеткүүл дээр — а-мгы үеңиң негелдизинге дүш-тур алырга — кижилерин хун бургу амыдыралың эргө-жөк чугула хергелдериниң (шай, дус, суг ыкыш) бирээз алгандар дээр хөөрөмчө чок. Чүгө дээр солундар чуртук, республиканың деле-гейиниң болушундарын бол-гаш өскө-дөө чаа медээлери номчул, билип ал турар бо-лог бис. Ынчанга солун — ки-жилер амыдыралың база хунуң хергелериниң бирээз, солун документ-тир!

Сын-Мыйс фермазында өг-бүлелериниң хууда чагыл-галарында аңаа чагылга айтырыгын ферма эргелекчи-зине болгаш өскө-дөө дээр-ларга чөжө тургуспаан дээр, чөдөл тунгун, түнчөл чок хө-зөөр.

Сөүлгө үеде биске билидин турары — Сын-Мыйс фер-мазын почтачы фермаже че-дер дээр даргаларга (совхоз директоруна, ферма эргелек-чизинге, кол зоотехникке,

партком секретарына), азы таарышкан-на кижиге берип каар. А олар фермаже келгеш, бир-ле бажыкча артырып кааптар, а чамдыкта ол кижиге утупкаш, совхоз төвү Моренге чедир алгаш чоруй баар, оон ис чок чидер таа-рылгалар кайы хөй. Ынчанга почта чедирлелгези дээр кым-даа харылабайн турар.

Ындыг бе дээр, совхозтан фермага бижылган почтачы Галина Седен дээр херек кырында бар. Галина Седен 1987—1988 чылдарың ишти-нде кара чангыс катеп фермага кезүлген. Суурдан бир агит-квартираның херезинерини фермада инек кажаазы чугай-лар дээр чөдө келген автобузунга почтачы саадакеш, чангыс калбак солун-даа экилөөн. Мээң аалым ишти ыңчан: «Би-ртин чангыс калбак, фев-ральда чангыс-даа солун а-бадымыс» — деп чөдүр айты-рыг тургузарга.

Көр мен, бөгүн солун тарайды эвес, фермадан сүт-теп келди, сиеринде сол-лун чок ыкыш — дээр, дүш-те-лаа чок болгон.

Бо-дур, шак мындыг ха-рысалга чок, чоңуң чагыл-газын бөзип билбес кижик почтачылап шыдаар бе! Чүгө

«Улуг-Хая» совхозтун Арыг-Бажы сүт-баран фермазы чүгө районда эвес, харын республикада бөзип едү-сураа унуп турган база бир улуг фермаларың бирээз. Сөөлү чылдарда кижилерини амыды-рал-чуртталганың кичиз-гейиниң улгатканын бистин суурун амыдыралыңдан-дөө кирүп болур. Эрткен ий чып-ла бөзип кадарчыларын, саанчыларын ажилдап, чурт-таарыңа таарымчалыг чамдык чүдөрдө кылдырган. Фермада 100 олуттуг клуб ажилтыган. Эмнелге пунктузунуң, мага-зинниң, чунар-бажының ажи-лы экижээ. Школаже өө-реникчилерни автобус чедирип турар.

Ынчалза-даа чурттакчы чоңу ыңдыл-ла эээз эвес, улуг ферма төвүнче районун суур-лар аразында чоруп турар авто-буз 1987 чылдың март ай-ның төнтүзүндө келбейн тур-лары бистин сөгүшкө чөдө-лөтүр.

Арыг-Бажы фермазынче баар орутка улуг даг-даа, калбак хөм-дөө чок чед. А эрткен чылдын чезинде хөвүнү хары эрээ, эрги орутку чөдө шөп, бага көвүртүлгө үрөк каапкан. Эгезинде, 2—3 хонук хиреде совхозтун кижик көр-баз даргалары, машина-тех-ника алаа келген. Мун-не ма-шина, трактор эрте бээр багай тур көвүртүгү кылган. Оон соонда, чангыс кижик хөмүр келгенде, ферма чалайга кө-жөр дөй бергенде совхозтун салбырын, көдөз Совет куус-комунуң даргалары фермага келгеш, хурал кылып, кадар-

чылар, саанчылар эки үрө-түн-нөлдүг ажилдап чалааш кээ-ринерге, ферма биле суур аразында чүгө асфальт чок дээрден башка чангыс орук турар деп азалашкын кылган. Чай төнө берген, ферма ту-рум туралган көжүп келген, Чангыс эки орук кайда боор. Эгелээрин эгелээ, чүгө ма-шина, техника эрте албас үзүк-боолук, көвүртү-даа чок хө-зөөр болгон. Бо дугайында фермада ажилдап турар Тыва АССР-нин Дээди Советинин, район, суур Советтеринин де-путаттары шүптү он кижик-зиниң, чунар-бажының ажи-лы экижээ. Школаже өө-реникчилерни автобус чедирип турар.

Арыг-Бажы фермазынче баар орутка улуг даг-даа, калбак хөм-дөө чок чед. А эрткен чылдын чезинде хөвүнү хары эрээ, эрги орутку чөдө шөп, бага көвүртүлгө үрөк каапкан. Эгезинде, 2—3 хонук хиреде совхозтун кижик көр-баз даргалары, машина-тех-ника алаа келген. Мун-не ма-шина, трактор эрте бээр багай тур көвүртүгү кылган. Оон соонда, чангыс кижик хөмүр келгенде, ферма чалайга кө-жөр дөй бергенде совхозтун салбырын, көдөз Совет куус-комунуң даргалары фермага келгеш, хурал кылып, кадар-

Чер чоран кырган, чалың, ажи-толдуг, кандыг-дөө кижиге дыштанарыңа элтиг кылдыр бер чөдөстөрүн эдө-ри чугула.

Сегбе МОНГУШ, пенсиякер.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң
Президиумунун Чарлыы

3-кү арын 1988 ч. март 13.

«ЭЛАЛАТ»

Даг-Алтай автономиялык облусун Чогаалчылар ээлеген «Эл-Алтай» деп аттыг литература-урган-чечен альманахын ундур-эзгелээ. Эл-Алтай дээр, таяа дилче оңдурдуга. Алтай чон дзон уткалгыт сас. Альманахтың бирги номери 1987 чылдың төнчүзүндө чырыкче үнгөн.

В. Куртовтун оңдурганым В. Распутиниң «Өрт» деп тоожузу-биле альманахты ажиткан. Сурагалыг алтай шүлүкчү Борис Ушакынның «Эки үелер келди» деп шүлүгү, Василий Тонотун «Бизги дээлдир» деп очергини ында парлаан.

Алтай совет литературада В. И. Ленинниң оңур-хевирин баштай көргүскөн шүлүкчү П. А. Чага-Степановтун төрттүн-генин бээр 100 чыл болган гоюн эрткен чылым Даг-Алтайга калба-биле демделген эрттерген. Альманахта оң «Ой-рог-Маадир» деп Ленин дугайында шүлүкчүлери парлаан. Таяа номчукуларга бидингир чогаалчы Бронто Бедоростун адазы шүлүкчү Чага Бедоростун Ада-Чуртутун Улут даяанының үзүндө бизин шүлүктөрүн «Оңура бижиттинген оңдурдуга» деп эгенин адаан-да парлаан.

Альманахта Таяа дугайында материалдар бары солун. Шүлүкчү Архан Адаров Монгун-Тайга району болуп эрткен алтай таяа литератураларың хунериниң дугайында сактышының «Монгун черде халалар» деп чүүлүндө бижип турар. Даг-Алтай болгаш Таяаның чурукчуларының чогаалчы халылааларының дугайында бизин уран чүүл эрткенериниң кандидаты В. Эдосовтун «Найралдык үелери» деп чүүлү база бар.

Борис КУЖУГЕТ.

КЫМ-ДАА, ЧУУ-ДАА
УТТУНДУРБААН

1925 чыл. Белоруссияның Гомель областының Жлобинский районунун Майское деп суурунга «Коммуналар эртени» кыда ажил-агы эртелен ор-ганизастааны дээр мээр ачам — Иван Иванович Принцев ку-лактарга өлүктөн.

Улут Октабрының 70 чыл болган оюнук муруну чарымын-да ол бүгүнүгү дугайын СЭКП Төл Комитетинге бижээн кижик-мен. Ачам Совет эрге-чагырга-ның терээ дээр демисежил чо-роаш кулактарың боозунук огуңдан алган болганда, оң тураскаалын мангемидип кав-рын дилээн мен.

А бо чылдың январьның эгизинде улус депутаттарының

Жлобинский район Советиниң кулскомунак дарагы эл Филлиповтун ат салганы албан бижиким алдым. Мээр ачамга тураскаалды тургускан бол-гаш суурнуң бир кудумчузун оң ады-биле адаан дугайын-манда дыңнаткан болду.

Ачамның өлүктөкенин соонда 63 чыл эрткенде оң тураскаалын ыңгар мангемидипти. Бо чорук бистик өг-бүлөвике аажок улут өөрүш-кү, утундурбас болушкун бо-луп арткан. Совет эрге-чагырга-ның болгаш партияның ачы-зында кым-даа, чуу-даа ут-тундурбас деп чүе бо-дур.

Иван ПРИНЦЕВ.
Кызыл хоора.

ДЫШТАНЫЛГА КЕЖЭЭЗИ

«Чодура» совхозтун Куду-ра бажыкыга бүгү чүе бо-лен турган. Чечен чугаалары, үлөгөр доматтары, агитка-тираларың хана солунарың ханалар долдур азылган. Аш-чөм дөлгээр долдур азылган. Аш-чөм дөлгээр долдур азылган. Аш-чөм дөлгээр долдур азылган.

Суурда чеди агитка-тираларың бижээн бол-гаш боттарың белекээ аш-чөм дөлгөргө. «Хоо-чуннар солуга кижик-ки-чигейки дорван алыр. Хоо-чуннар хамыкты мурун чег-килеп кээп, дөлгөргө дө-гөрүн салган, келген чоңа-кыт шайын, кадык, быштаан кудуп сунган, дөлгөргө-лө-түргөн. Каас, чарас кыл-дыр истиктиңиң чоңуң, мы-дизинда көлгүүн, каткылыг, оюн-баштыкты, омакшылдыг, чоңуң дээр. Таяа тургу тоңнар-дың анык кыстар бодуңуң ээлээндө база-ла аш хамык куткан, ээлдөк, ээлтир чоруп турганар.

Сезен харлыг Чечен Казай-лы, хоочуннар Кензи Бзы-гуур, Маадир-ме, хоочун ма-лчыш Эверма Сувандин олар солун сактышыңарың чыл-ганага чугаалан берген. Ол мыкшак келээниң бирги кел-ээндө хоочуннар анык сал-галга бурунгуларың экича-кыларды, байралдарда ара-га ишпес, оңу аш-чөм-биле дөйлөп эрттирчү чораның, оюн-тогулазың сонургуаткан. Чылганар анык-болуп ойна-рып киришкен. Ол ойна-рып чегелештир баг кагар, дурган чугаа, тымык дээр ойнарып улашкыла турган. Ол

аразында керээженер чөвү-леллиниң дарагы Лобовы Ду-гар-оол баштаан комиссия аш-чөм дөлгөз долдур азыл-ган эрлп четтигиле. Дөлгө-лөгөн түнүңиң ундурдуга, чоң сонургуаң чамкериң са-дып чил, шилпип ал турганар. Эң эки, амдыңдык чөм-ашты белекээни дээр хоочуннар бирги чериң алгаш, мактал-би-жи-биле шаңаткан. Ийги, түштүк черлерин № 7, № 3 агит-ка-тиралар үлөгөр. Хоочун-нар Чечен Казайлы, Дензи бзыгуур, Эверма Сувандин, Кузнецова Догур, Мария Матсил олар чөм дөлгөзгө-лөгө идепкелтир киришкен, түс-түзүндө шаңкалдарың алган-нар.

Хана солун дөлгөзгө-лөгөн түнүңиң элзи солун болган-манда баштактар, үлөгөр до-мактар болгаш агитка-тираларың ажил-херектерин чыры-дып бижээн, чараштыр чур-парлаан солуннар хей болган. Эң эки ундурдугалы хана со-лун Ч. Долзат дарагалан № 7 агитка-тираларың болган. № 3 база 4 агитка-тираларың сол-унуңа база мактактан.

Никитиз-биле бо дыштаны-ла керээзин организастаан үлөгөрлүг болуп, чоңуң ады-биле киришкен комиссия эки деп демделгезин.

Суурга болуп эрлп турар темалык келээндө бо дыш-таныла керээзи эң хей кижик-киришкен, солун, органи-застыг болган.

Адыя МАСКЫР,
күш-ажылдык хоочуну.
Тес-Хем район.

Кол-ла чорук эмчелеп кел-ген болганда, дээр сөө-лүндө эгелеп эмчелеге бар-дым.

— Думчук, боостая эмчи-зинге кирик. Мээр карто-кам ты берем — деп, дилээ-римге, тыпкыш:

— Баштай бо эмчилерин шүптүзүн эрлп алгаш, дум-чук, боостая эмчизинге кирик сен — дээр, сазым ал берди. Кирик эмчилерим санармын, он чыгыш. Чүгө реинте-ге оочулуп кирик турума-ла, автобузун чоруп шак-чеде берди. Чоруптун. Эрт-кен чылдыг декабрь айда база бүгү эмчилерин эрткен кирик болган мен. Чүгө чыл солукшан боордан бешка ай четкен эвес, катал эртер аларган элдеп чүе! Чорук, керээм чогушан, бугун хү иштинде «аң-чорук» кылп чоранымын сактып келгеш, он хүн чорук чорас ужурул-губачтыг хүтүм турган-дыр аа деп бодай бээр мен.

Валентин ДОНГАК.

разаш, гаража келгирге, ма-шинаның бидинмес кижик му-на берген болган. Эртине ка-даның, машинаның гаражтан ооруп муңуш, эдирге шал-тур тууткан. Башып-бал-лэ эдирге шалган машинаның бер-лп кайи дээр, чоланың, машина башкары эргезин ка-лаан болгаш ол бөгүне чедир чоланылазын турар.

Эртине ол-ла олчан бакы-кыга келбестеп, аштан чеге-ле алды, тоткан черинге тос-конуп чоруп каван. Чөв-Хем-ки районун суурларын кел-чип, чыгып булук дилгизип чораван. Ол-ла ыңал чораша. Чыгыкы суурда база бир анык уругта дугуп, оон-биле өг-бүлө туткан атыг болуп турар.

Эртиниң баштайгы кады-ыңдан төрттүгүн уруглары адазын суруп, оң ийги ка-даның бакыкыга келди-

Шыдыраа университети
КАРО-КАННЫҢ
КАМГАЛАЛЫ

Эрткен шыдыраа кичээли-ге ыгыт эге көшөр дугайында чугаалашкан болгаш бис. Оңу база катал демдөг. Лезе ажырбас боор. Чүгө дээр эге көш бурузүндө чачаа иделер, кажар көшөр, планнар тургустунуп келир. Харын-даа бода буруз «бодуңуң тургун» тып алыр.

Ойкеңи кижик моңу мур-нунда ойнап турган эге көш-терин сактып, эки ойнар эге көшүн шилпип алыр. Кажар ой-нар кижик бодоларын халаса берип тургаш, атаканы күш-тедирип, бодуңуң тургунуң бижылган алыр. Ол дугайы-нда М. Нигорин мынчар би-жээн: «Оюн үзүндө кайда кошкыч халдашкын турар болдур, ол таланы көрүп олургаш, күжүмүң бугу мөөңөлөп алгаш, оон соонда халдап кирер наңылдыг кижик мен.

Амгы үеде ойнап турар кижик эге көштерин шилпип алы-ры кол сурулга. Эге көштер оюнук ортаа үзүндө (мн-телешил) эки тургусту бо-лурга чедир. Сөөлү үе-де шыдыраа мастерлери оюн-нук эге көштеринде кангыт чедискинерин чедип ал-гаш деп айтырп тургустунуп келир. 1987 чылда зонелар аразында болуп эрлп турган маргалдааларың салгылар сайгырып көөргө, шыдыра-чаларың, техникың бедик болуп турары-биле кошкыч көштер эвээш таварышкылар.

Чижээ: каталаш солдар, кошкыч тургусту дээр мыкшак А. Каро-Канниң камгалалы дымкыла бээр таварышталар бар. Ынчангаш Каро-Канниң камгалалың дугайында чу-гааны эгелээр дүр бис.

Эге көштер: 1. е4 с6 2. d4 d5. Эрткен хүс чылда Каро болгаш Канн деп ийи шыды-рааның ады-биле Каро-Канн камгалалы тыылган. Оон бээр ол камгалал чырыкче үнгөн. Ынчалза-даа ол кам-галалдык үнелели элзэн кыш-катал өскерилген. Чам-дык шыдыраачылар кара тала

кошкыч көштер кылбас деп турган. Ынчангаш ол камгалал кайи халдашкыга бижик тургусту болу бээр.

Маяк — Юсупов [Монпелье, 1985 чыл] Каро-Канниң камга-ла. 1. е4 с6 2. с4 d5 3. еd с9. 4. d4 Kf6 5. Kc3 Kc6 6. сd5 с6. (Хаяны көштерин кылп тургаш удураның Каро-Канниң камгалалың бир хевиринге келгенер. Кара тала нок таланы хөгжүл-диринге дөлөшкөн, керд-таланда бодоларың түдүрүп дүргөн хөгжүлгөн алгаш, с4-те оонке халдап эгелзэн 7. сd6 g7!!)

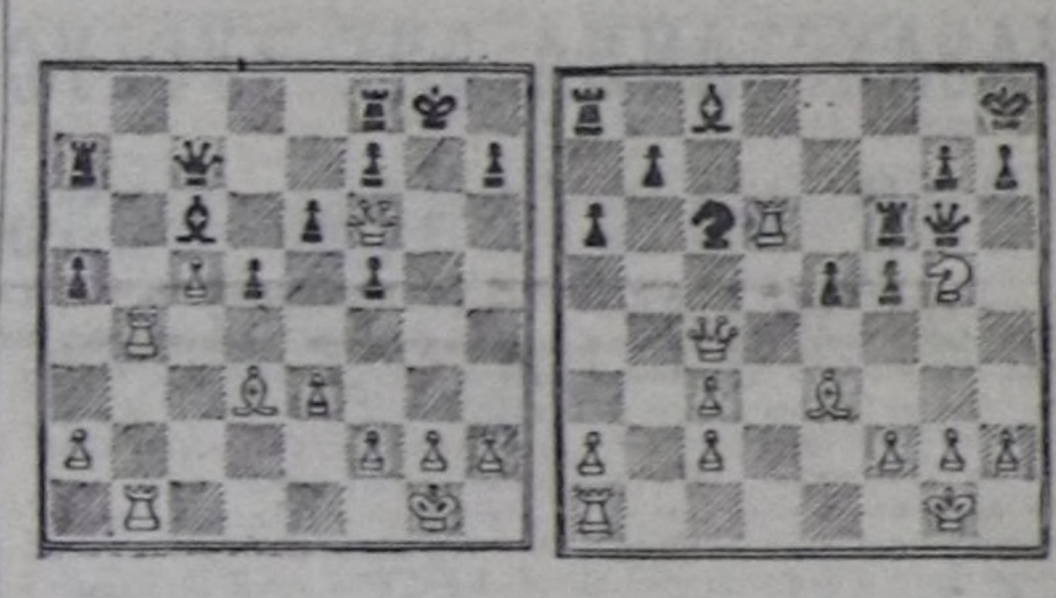
Эге көштерин энциклопедия номунда безин бижиткимиз, чөвө кышту кылган. Кара тала кыш оолдарың тургустури бексыраа-даа шимтирлп тургаш ойнап шыдыраа, «ч-ш» турганда таланың шөл хал-дашкын тургустуң байдалын экижидип турар! 8. f2 f3 9. с5

Кара тала оолду былай алыр деп турган ол тала хамчык ал-гелзэн. 9... 0-0-0. 10. сd5!! (10. g3 көшче кичээлгемин хаара туткан. Чүгө дээр кара тала «ч» шугуңуң эмелер берген. (10... Lf8 11. d4 сb6 12. f2 Kd4). Оң ийги көшче, а тала тезезин с4-те ор-нар турган. Ам теве ол тала-га артык чүткешти болу бер-ген, а айт хей шүдөл кылп ужурга таварышкан:

ф:а5 азм Kd3+! шаларга айдандыр! 13. Jd1 Cf5. 14. а5 Kc2+ 15. Kd2 Cc4 16. Kc2 Lf2 17. f4 Kd4 18. f3+! 19. Cc3 Kc2 20. Cc2 Cc4+! 21. Kc1 d4! 22. Cf3 dс3 23. Lf8+Kp18 24. f2 g2+! Аг тала дүжүп берген. Олимпиаданың дөртүк туру. (диаграмма № 1) (диаграмма № 2)

Бо ийи кижик маргалда-ларга болуп турган оондан айданды. Кайызында-да а тала эгелзеш удул алыр. Си-лерниң чалгаларыңды манай тур бис, эргим номчуңу!

Алексей ЕФИМОВ.

ЧАСПАС АДЫГЖЫЛАР

Республиканың школалы-арың бодаалга маргалда-зынга 9 командадан тургу 72 школалы маргалдашкан. Бирги чери Кызылдың командазы алган. Ийги болгаш үшүк черлерин Тес-Хемниң болгаш Би-Хемниң төлээкчилери ээлзэн.

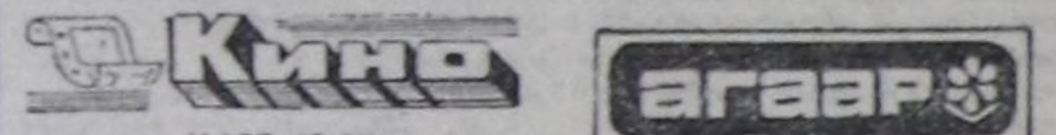
Оолдар аразында бирги чер дээр маргалдага Кызылдың төлээзи Т. Туркин, ийги, үшүк черлерин Би-Хемден Бак-Кек,

Кызылдан С. Чуруто олар ээлзэннер. Уруглар аразында Эрзинден Ч. Дамы, Би-Хем-ден Ч. Серен, Улуг-Хемден О. Дамын олар шилтаралар.

«Часпас адыгы» деп хөрөк-демдизинг нормазы 6 кижик күүсеткен. Бодаалга талазы-нда ГТО-нун нормаларын 60 кижик, оон иштинде алдын-демдеке—29 кижик күүсеткен.

Алексей ЕФИМОВ.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

МАРТ 13-ТЕ

«НАЙРАЛ»: «С чертами не шутят» 12.20, «Диск Восьмёрки» — американец 9.30, 14.00, 16.50, 19.40, бичик залга: «Безумные влюблённые» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киноборники» 9.30, 11.00, «Повесть о настоящем человеке» 13.00, «Дети негрита» 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМИ»: «Сказка о прекрасной Аясулу» 11.00, 13.00, «Короткое замыкание» 15.00, 17.00, 19.00, (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: Киноборники 10.00, «Новые сказки Шехерезады» 11.10, 13.50, 16.30, 19.10 шактарда.

«НИСЕЙ»: К-6 «Стрелы Робин Гуды» 14.00, «Должники смерти» 15.40, 17.30 шектерда.

Республикага булуттап, азыр, чегбес. Солуг-барың чүк угул хаткы дүргөн секундда 7—12 метр. Дүң 17—22, чамдык черлерге 25—30 градус, хүдүс 1—6 градус, чорук, чамдык черлерге 8—5 градус чылг болур.

Кызылга булуттап, азыр, чегбес. Хаткың жүкү өй-та-вында. Дүң 17—19, хүдүс 1—3 градус оор.

Автооруктарга Кестүрт 3—5 км. Дайгактар.

Медицина талазы-била алырга, ийги болтуке ха-марың таварышкы алыр болур. Бизымың 16 градус чедир бедар, 2 градус чедир бедир.

«ХИХ Бугу-эи-лел партокфериңизыңа ут-кушту». «Хүнүң айтырыла-ры». 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН 20.00 — «Тамыктыг удуер, чаштар». 20.15 — «Делегя панорамазы». 21.00 — «Уе». 21.35 — Эде тургустунушкун пражектору. 21.45 — 22.45 — «Илюзион». Уран-чечен филм «Дертен Бир».

УШКУ ПРОГРАММА МОСКВАДАН 18.00 — Медээлер. 18.10 — «Сөөт Эмеллинең барам ботур мен. 19.10 — «Даш хана артында». Албескиңиң кижизикчи-куш-амыл коло-низиңиң назы четлээн кижик-зиттирчиңиң болгаш оон дарагы С. С. Мартиросян дугайында телефилм. 20.00 — 20.15 — «Тамыктыг удуер, чаштар». «Элчигеңиң тоолу», (ЧССР).

Эргим МЕРГЕЛДЭЙ! Бистик районункы пассажирлер аржылгызын, эмчи болгаш аш-чөм хандырылганың халышыл турар албан черлериниң ажилдаа чедискинер-би-ле чегелештир чет-пестер ам-даа бер-дыр. Алгаш чөкөк кылдыр бо чылдың январь 8-к хүндө таварышкы болушкунар ду-

Эргим номчуңу, мен мын-дыг үлөгөр чугааны, тымык-даа болуп-ла минаан, оңу бот-тарлар-ла озаарып көрүер, сатындар бодол олар мен. Чон ортуңда шакта-ла не-терей берген, улут угааның өгөлөрүң чечен-мерген чу-газын чон биске угады бер-ди деп бодай берберен. «Ки-жи эрзини иштинде» — дик-жир шыккажы бис. Шынап-ла, ы-дыг: улус мурунча ап чорур аажы-наа кижик, кеткен хан-ы өскөлдөрдөн ылгалды, ха-рын-даа эртем-билин безин кымдан-даа ажит кижикер чо-руур. Оларны дашындан көр-гөш, магадала, харын-даа арыг сепкиден адаарга шыккажы бис. Кара сактышын эвес, чогу-на ыдыг болуш-сактыш адаарга аян. Ой, кижик угааның чечемениң-даа окур, чиге болза-даа, чазып чорувурус хей. Кижиниң үн-дээрде чүгө даштың хевм-

«БАЧЫТТЫГ ХҮН»

гайын бижип көрөй.

Эртиниң 8 шак үзү. Чы-вар соок электи өтүр шөл турар деп болуп. Чыраа-Ба-жы суурнуң аш-чөм сөд-дөмү, чамдык бөкчөлөш-көн устусу көрүнү чү дээр. Чүгө-ле чыгы берген, чон боор деп соңураарың чы-даас. Эртиниң 7 шак 30 минута турда. Чаданандан үнөр Чыргак автобузун ма-наан пассажирлер-дир ийи. Уруг-дарың эдиртен чам-дык кижикер соокка шыдаш-пей, аш-чөм магазинче сымарлашкан. Кудумчу-да артан өскө кижилер бут-тарың тепселгизди, чактарың нугутулаан, докмазың ар-газын дилеп шошуктулаан турлар. Автобус келер ша-гыдан 1 шак 30 минута озап-калда. Чыргак четкеш, 11 шак чедип турда келди. Озап-дар таварышкы чамгыс удаа эвес бооп турарын си-

лерге дыңдадып кайың, хү-дүлүт МЕРГЕЛДЭЙ! Ол хан-аан-чөк шүүт келбей бар таварышталар эвээш эвес.

Чадана хоорайга дээр үзүндө келди. Душтеки чөм чил ары-биле, автово-зал чамдык боловага кел-ди. Оочураа-даа, столдар-да чамкың олтур кижилер-даа шүтүл-ла даштыкы хал-ты-биле. Чөм садып алгаш, хөстүг стол дилеп чораш, столова ажилчыны анык уругуң аштан турганы стол-дуга чечемениң салып ту-румда, мениң чөмөлөп эгеле-ди.

— Аажы-саваңар чүр чер-же чүгө дашында чедирбес улус силер!

— Мээр аажы-саваң эвес-тир, дурум. Чедирбейн кал-кан улуска чугаалап турган-дыр ийи — дээр, берт са-лар чөм тыпкыш, соңга ха-ранга бергү салып хавары-

га, улам-на ажына берди: — Чүгө соңга хаварга бер-гүчү салдыр! Силерниң берт салыр черинер эвес-тир ол. Сандык кырынга салып алыр.

Шында сөдөй кырынга база берт салын дээр бол-гаш. Тон уштур чериниң ажил-дазын, столдарың, чамкың бээрү чөк черге анык-ныктык чөмөлөшкениң база дыйканды.

Столваа чөмөңиң шыныры багай, соок. Ши биле тара-дан кылган гариндер өске чилтер чөм чок. Столованың эргелекчизинге хомудалда-рың ипердирмең:

— Тон эртер черге ийи ки-жи ажилдадып каварыкка, каапкаш чоруп барган. Ажил-даар кижик чок — деп харыс берди.

Сеткилимге чедир төттүр чөмөңиңизден хоорайың төвүндө столовадан эки

чөмөңиң алыр соруга-биле үнүп келдим. Хоорайың кудум автобузун манаван — сураг. Эргик харын-ла кирген боор, бир шак хире болгаш келди. Олурпукаш, аалчылар бакыкыңың адаана стол-вага келдим. Кижилер эвээш. Удатпай ши болгаш котлета салды алдым. Чөмөңиң чы-рыптер дээр, чөмөңиң бугай бээрине, кара кайыкың эл-дептеп келди! Кырында тара-кан уштыл тур-ла! Ол чөмөңи кассирге көргүстүм. «Тара-кан хоронал чадал каан санзиданстандыкың багай ажилдыр» деп харылады. Мунуңу дедир дужаапкың, котлетаның безин чил чадал каан мен, соок, амдан чок. Та чүдүдөн кылган чөм чүе, «котлета» эвес. Шак ыңнар хоорайың ийи столовазын-дан төттүр чөмөңиң эрге чок болганыңдан хөлөк-ла хомудамды.

чөмөңиң алыр соруга-биле үнүп келдим. Хоорайың кудум автобузун манаван — сураг. Эргик харын-ла кирген боор, бир шак хире болгаш келди. Олурпукаш, аалчылар бакыкыңың адаана стол-вага келдим. Кижилер эвээш. Удатпай ши болгаш котлета салды алдым. Чөмөңиң чы-рыптер дээр, чөмөңиң бугай бээрине, кара кайыкың эл-дептеп келди! Кырында тара-кан уштыл тур-ла! Ол чөмөңи кассирге көргүстүм. «Тара-кан хоронал чадал каан санзиданстандыкың багай ажилдыр» деп харылады. Мунуңу дедир дужаапкың, котлетаның безин чил чадал каан мен, соок, амдан чок. Та чүдүдөн кылган чөм чүе, «котлета» эвес. Шак ыңнар хоорайың ийи столовазын-дан төттүр чөмөңиң эрге чок болганыңдан хөлөк-ла хомудамды.

Эртине ол-ла олчан бакы-кыга келбестеп, аштан чеге-ле алды, тоткан черинге тос-конуп чоруп каван. Чөв-Хем-ки районун суурларын кел-чип, чыгып булук дилгизип чораван. Ол-ла ыңал чораша. Чыгыкы суурда база бир анык уругта дугуп, оон-биле өг-бүлө туткан атыг болуп турар.

Эртиниң баштайгы кады-ыңдан төрттүгүн уруглары адазын суруп, оң ийги ка-даның бакыкыга келди-

ИЙИГ ПРОГРАММА МОСКВАДАН 8.00 — Эртениң гимнастика. 8.15 — Эртен-тайылбырлыг филм. 8.35: 9.35 — Физика. 9.45. Чыгың дымдыкың турган ажилдары. 9.05 — Орус чугаа. 10.05 — ОПТУ сурул-галдары. А. Блок. «Оң ийи». 10.35: 11.35 — Астрономия. 11.45. Сылдарың. 11.05 — Эртен-тайылбырлыг филм. 12.05 — «КАИ инспектору». Уран-чечен филм. 13.25 — «Сэң со-

буруз турар кижилерниң, чоңуңу күш-ажылчы хүнериң үр чүгө, оларны өөр-түшүп чөм болгаш чырык чөмөңиң дилгизилгелер дугайында кичик дөлүшкүнүң үр чөмөңиң азы-дыр. Ол бөлүк ажилдары дээр ССР-ниң Күрүчү шайлоон тургунуңуңуң аразында Изаат Клычеве бир дугайында тымыкан.

Оң кайыкың талантың портреттер чурдундан эң тода көстүп турар. Оң ажилдарыңды лириктиг уш, чымык сеткип хайыгышкы-ның сиккинен. Изаат Клы-чевиң урунуң портрети «Ля-ля» болгаш национал культу-раның база уран чүүлүң су-ругалыг ажилдачылары бер-ди Кербезовтың, Хыдыр Де-рявтың, Базар Амановтың, Каюм Тагиркуматовтың бол-гаш өскөлдөрү-даа портрет-терин ыңдыг уш, чымык лирикти.

Чоокку үеде Изаат Клычев кайыкың ажилы-биле көрүкчүлүңиң сеткилин ба-за өөрткөн. Оң «Аажы-саваң» деп ажилы национал хевир болгаш аян-чич